

TEMA • Piše: DEAN TRDAK • 16.08.2023.

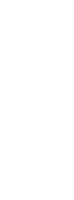
ŽIVOT POSLIJE APOKALIPSE • AGENCIJA ZA ELEKTRONIČKE MEDIJE • KARL OVE KNAUSGÅRD • JURIJ ANDRUHOVIĆ • GEORGI GOSPODINOV • IVICA IVANIŠEVIĆ • SREČKO HORVAT • JOSIP MLAKIĆ • JURICA PAVIČIĆ

Život poslije apokalipse : Smisao kraja

Foto: Pixabay, ilustracija: MV

Preporučiti članak

Zbilja kao post-apokaliptična fikcija

U jednoj sceni u filmu **Woodyja Allena** *Muževi i žene* (1992.) pisac Gabe Roth (kojeg glumi **Woody Allen**) usputno izgovara rečenicu koja će postati jedna od najcitatiranih Allenovih replika. U razgovoru sa studenticom koja polazi njegov kolegij kreativnog pisanja, Roth hvali njezinu kratku priču, a osobito rečenicu: „Život ne oponaša umjetnost nego loš televizijski program“. **Allen** ovdje ispravljajući glasovitu misao **Oscara Wildea** koji u eseju *Ocvat laganja* (**Oscar Wilde**, *Intencije*, Disput 2009., prev. **Damjan Lalović**), izvrćući aristotelovski *mimesis*, piše kako „život oponaša umjetnost mnogo više nego što umjetnost oponaša život“.

Daleki odjek te **Allenove** dosjetke mogao bi se pronaći u reakcijama korisnika društvenih mreža na zagrebački potres 2020. Dan nakon potresa internetski portali prenijeli su izjavu jednog korisnika Twittera koja je ubrzo postala viralna: „Da sam gledao film u kojem usred pandemije zvečke potres dao bi mu 3/10 na IMDb-u“. U drugim komentarima spominjalo se kako još samo nedostaju poplava i skakavci, a na Facebooku je organiziran „Doček Godzille u Zagrebu“.

Apokaliptične slike praznih ulica tijekom *lockdowna*, zatim one katastrofalnih poplava, potresa i, naposljetku, omedneda, olujnog nevremena, postale su dijelom naše zbilje i kolektivnog imaginarija. Jedno se čini sigurno: umjesto lošeg televizijskog programa, zbilja je počela oponašati obrasce filmova katastrofe ili, tačnije, post-apokaliptične fikcije. A ako je to tako, postavlja se pitanje mogu li nam mehanizmi post-apokaliptične fikcije pomoći da bolje shvatimo našu trenutačnu zbilju.

Rasklimano vrijeme

U posljednjih godinu i pol dana kod nas je objavljeno više knjiga koje bi se na ovaj ili onaj način mogle svrstati u kategoriju post-apokaliptičnog. (Popis koji slijedi ni u kom slučaju nije i jedini moguć). To su *Vremensko utočište Georgija Gospodinova* (Fraktura, 2022., prev. **Ksenija Banović**), *Jutarnja zvijezda Karla Ovea Knausgård* (Oceanmore, 2022. prev. **Anja Majnarić**), *Radio noć Jurija Andruhovyča* (Fraktura 2023., prev. **Ana Dugandžić** i **Dariya Pavlešen**), a od domaćih autora *Kao pakao Ivica Ivaniševića* (VBZ, 2022.), *Druga Noina arka Josipa Mlakića* (Fraktura, 2022.), te u određenom smislu i *Mater dolorosa Jurice Pavičića* (Stilus knjiga, 2022.). Naposljetku, tu su još dvije knjige **Srečka Horvata**, izvorno napisane na engleskom jeziku, koje se na filozofski i aktivistički način bave post-apokaliptičnim dobom u kojem živimo, obje u izdanju VBZ-a i prijevodu **Dore Held**: *Poslije apokalipse (After the Apocalypse)*, 2022.) i *Poezija iz budućnosti (Poetry from the future)*, 2023.).

Vjerojatno ne treba čuditi što se svi ti pisci odjednom, naizgled istovremeno, svatko na svoj način, bave post-apokaliptično. Govoreći o svom romanu *Vremensko utočište*, u *intervjuu* koji je dao Modernim vremenima, **Georgi Gospodinov** izjavio je da se u posljednjih četiri ili pet godina moglo namirisati u zraku da se u vremenskom mehanizmu svijeta nešto rasklimalo, da vrijeme ne protječe na onaj način na koji smo navikli. Pandemija koronavirusa privremeno je ukinula budućnost kao horizont očekivanja, tijekom njezina trajanja nitko nije mogao razmišljati o životu poslije nje. Osim toga, u posljednje vrijeme više nego ikada shvaćamo da svijetu u budućnosti prijete katastrofa globalnih razmjera nastavimo li i dalje bezobzirno iskorištavati njegove resurse. Poplave, uragani, šumski požari po mnogima su tek simptomi klimatskih promjena koje više nije moguće zaustaviti. Mnogi klimatološki stručnjaci i drugi znanstvenici slažu se da su danas prijetnje po svijet ozbiljnije no ikad i da bismo se kao društvo trebali pripremati za suočavanje s posljedicama globalnog kolapsa pa se tako radaju nove znanstvene discipline poput „kolapsologije“ i „kolapsozofije“.

U ovom novinarskom projektu u nizu od četiri članaka baviti ćemo se apokalipsom, ali njegov cilj nije ponuditi sveobuhvatne i konačne odgovore na složena društvena i ekonomska pitanja nego, temeljeći se na gore navedenim knjigama, istražiti čemu nas danas mogu poučiti post-apokaliptični narativi. U prvom članku pokušat ćemo shvatiti što bi to uopće bila apokalipsa i život poslije nje i kako nam može pomoći predodžba o mogućem kraju, u drugom se baviti pitanjem zaborava, u trećem onim što nam vizije o kraju govore o svijetu u kojem živimo, a u četvrtom se zapitati što uopće možemo učiniti kako bi mogli kraj bio drukčiji.

Priče o kraju

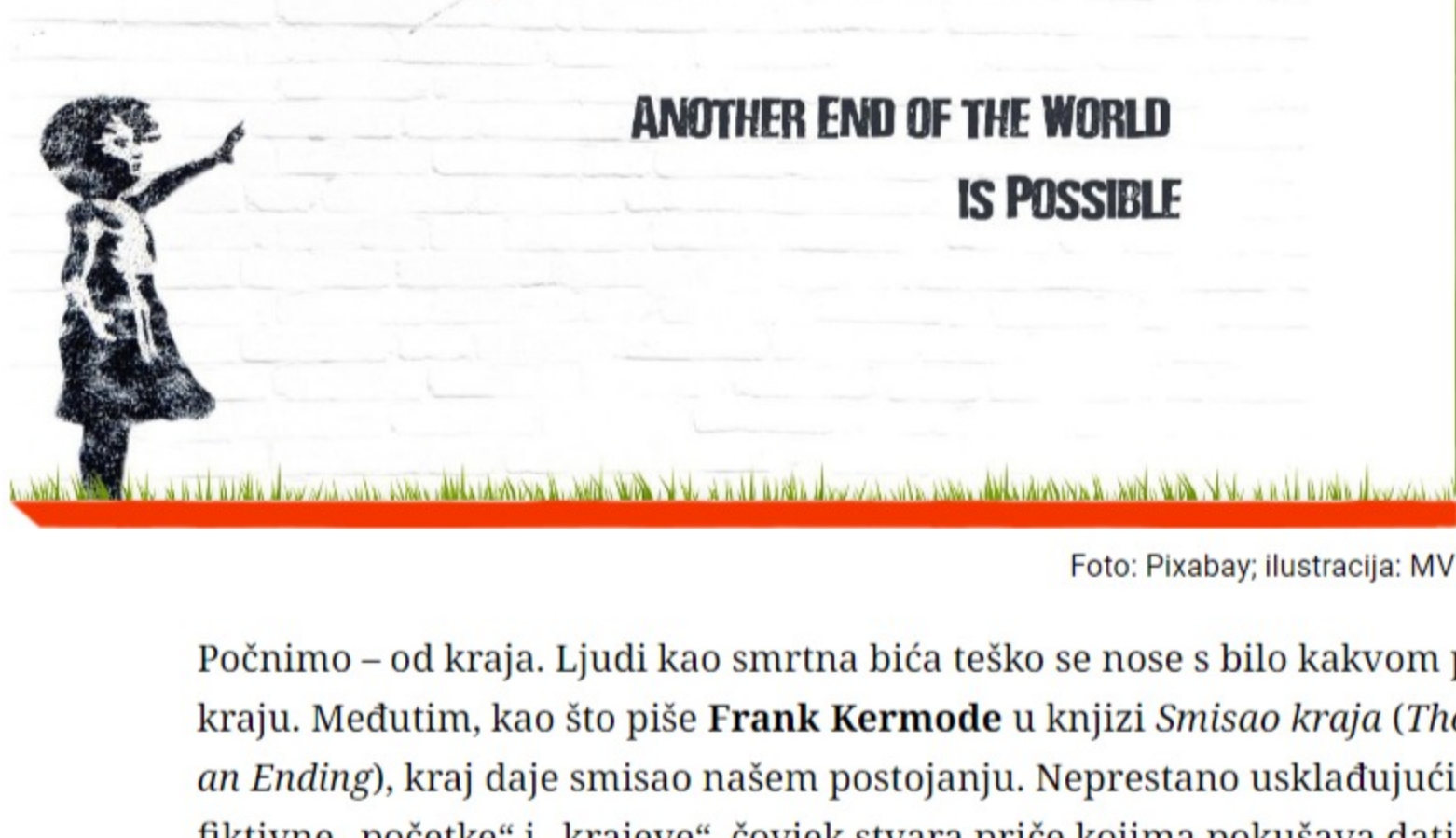

Foto: Pixabay, ilustracija: MV

Počnimo – od kraja. Ljudi kao smrtna bića teško se smisa s bilo kakvom pomisli o kraju. Međutim, kao što piše **Frank Kermode** u knjizi *Smisao kraja (The Sense of an Ending)*, kraj daje smisao našem postojanju. Neprestano usklađujući svoje fiktivne „početke“ i „krajeve“, čovjek stvara priče kojima pokušava dati smisao vlastitoj egzistenciji.

Čovjekovu maštu tako već odavna zaokupljaju i priče o kraju svijeta. Od *Epa o Gilgamešu* preko židovske i kršćanske apokalipse i srednjovjekovnih milenarističkih pokreta pa sve do naših dana, vizije o kraju svijeta nisu uključivale njegov konačni kraj, već stvaranje nekog novog svijeta na njegovim ruševinama. Stari se svijet smatrao nepopravljivo pokvarenim, a novi je bilo moguće izgraditi jedino ako ovaj prethodni bude potpuno uništen. Naposljetku, iako se u svakodnevnom govoru apokalipsa upotrebljava u značenju „kraja svijeta“, ona zapravo znači „otkrivenja“, navještaj „novog neba i nove zemlje“, kao što kaže glasoviti stih Ivanova Otkrivenja (21.1.)

Mnoge apokalipse tako su se i dogodile, iščeznula su mnoga drevna carstva, nestajali su civilizacijski i civilizacijski. Od svih se onda ovaj naš današnji post-apokaliptični narativ razlikuje od prethodnih? Po tome što nam danas, smatra **Srečko Horvat** u knjizi *Poslije apokalipse*, prijete ono što njemački filozof **Günther Anders** naziva „apokalipsom bez kraljevstva“. Drugim riječima, beskrupulozno iskorištavanje resursa, klimatske promjene koje već izazivaju prirodne katastrofe neslučenih razmjera i mogućnost nuklearnog uništenja predstavljaju dosad nezabilježene prijetnje koje bi mogle dovesti do potpunog izumiranja čovječanstva i uništenja biosfere. Dakle, bez kraljevstva nebeskog i mogućnosti novog početka. Ili, kao što pjeva grupa **Blue Oyster Cult** u pjesmi *This Ain't the Summer of Love* s albuma *Agents of Fortune* (1976.): „This ain't the garden of Eden/ There ain't no angels above“. To zvuči vrlo mračno, ali, paradoksalno, smatra **Horvat**, moći ćemo nešto promijeniti tek ako prihvatimo da je takav kraj neizbježan, štoviše, ako pretpostavimo da se on u budućnosti već dogodio. To jest, jedino ako eshatološki prijetnje u obliku klimatskih promjena (tsunami, požar, otapanje ledenjaka) ili nuklearnih katastrofa (Hiroshima, Černobil, Fukushima) shvatimo kao „otkrivenja“, znakove koji nagovještaju kraj, koji znači i konačno uništenje svijeta, možemo stvoriti pretpostavke da takav kraj i spriječimo.

Trenutno postupamo upravo suprotno, pravimo se kao da je sve u redu, nastavljamo zagadivati planet i uništavati njegove resurse zbog profita, to jest, kao što kaže engleska izreka, „životu kao da sutra više ne postoji“. Pozivajući se na francuskog psihanalitičara **Octavea Mannonija**, **Srečko Horvat** u knjizi *Poezija iz budućnosti* takvo stanje naziva „fetišističkim poricanjem“. Klimatske promjene, pandemija i katastrofe u nuklearnim postrojenjima ne shvaćamo kao znakove koji bi nas naveli da se zapitamo kamo sve to vodi nego kao slučajne događaje koje čim prije pokušavamo normalizirati (dovoljno se prisjetiti sintagme „novo normalno“ koju smo naučili tijekom pandemije) ili ih pretvaramo u robu (kao primjer, „komodifikacije“ apokalipse **Horvat** navodi tzv. „post-apokaliptični turizam“, turističke posjete Černobilu ili drugim krajevima koje je pogodila neka katastrofa). Obuzima nas melankolija, svijest o tome da smo nešto izgubili, samo ne znamo što. Živimo kao da sutra doista više ne postoji, bolno svjesni da se nekad, iako nismo točno sigurni kad, kraj već dogodio, samo smo mi na to zaboravili.

Kraj se već dogodio

U knjizi *After the End* **James Berger** tvrdi kako se tijekom dvadesetog stoljeća apokalipsa već dogodila (Drugi svjetski rat, atomska bomba, Holokaust) i nastavlja se događati, ali se mi nismo u stanju suočiti s neopisivim razaranjima koja su posljedica tih događaja pa ih potiskujemo kao neproživljenu traumu. Primjerice, mnogi gradovi do temelja razrušeni u Drugom svjetskom ratu poslije su obnovljeni točno onakvi kakvi su prije bili, čime je uklonjen bilo kakav dokaz o tome da se ondje *bito* dogodilo. O tome svjedoči naizgled neudarna opaska novinara u romanu *Jutarnja zvijezda* koji u razgovoru s prijateljima ovako opisuje svoj posjet Šaršavi: „Ali nešto malo bilo kako treba, nešto je bilo čudno, nije bilo nikakva šarma ondje. Pa sam namalo istraživao kad sam se vratio u hotel i saznao da je cijeli stari grad bio uništen u ratu, da su ga izgradili točno onako kako je prije izgledao.“ O zaboravu će biti više riječi u drugom članku iz ovog serijala.

S osjećajem da živimo „poslije kraja“ povezana je i činjenica da su krajem dvadesetog stoljeća utopijske ideologije kojima je cilj bio popraviti svijet doživjele poraz pa tako američki povjesničar **Francis Fukuyama** u knjizi *Kraj povijesti i posljednji čovjek* (Hrvatska sveučilišna naklada, 1994., prev. **Rajka Rusan Polšek**) proglašava „kraj povijesti“ čija bi posljednja faza bila epoha liberalnog kapitalizma koji je tako, da parafraziramo poznatu **Leihnizovu** misao, ostao ne samo najbolji nego i jedini od mogućih svjetova. Ako je uistinu tako, onda budućnost doista više ne postoji i nalazimo se u vječnoj sadašnjosti kapitalističkog raja koji, kao što daje naslutiti naslovom svog romana **Ivica Ivanišević**, više izgleda „kao pakao“.

A ako ne postoji budućnost, onda smo osuđeni neprestano ponavljati prošlost, kao u romanu *Vremensko utočište Georgija Gospodinova*. Vrijeme je ondje prestalo postojati, budućnost je „dokinuta“, svijetom vlada epidemija Alzheimrove bolesti, zemlja Europske unije na referendumima biraju desetljeća dvadesetog stoljeća u kojima žele živjeti, a na ulicama i trgovima gradova organiziraju se rekonstrukcije povijesnih događaja (kod nas su to možda bolje od ikoga saželi TČJ u ona dva glasila stihia iz Smaka svita: *A u Saboru jutros isti debilizam/ Čiji je stari bija Ustaša, a čiji partizan*).

Između dva kraja

Foto: Pexels, ilustracija: MV

Želimo li se izvući iz te vremenske petlje i napokon krenuti dalje, možda bi nam pomoglo kad bismo našu zbilju doista zamislili kao post-apokaliptičnu fikciju. Post-apokaliptična fikcija pripovijeda o svijetu nakon neke katastrofe i o pokušajima preživjelih da osiguravaju kontinuitet ljudske rase. Priča se uvijek odvija u okviru koji omeđuju dva kraja: prvi, koji je prouzročila neka globalna katastrofa i koji, kao što bi rekla grupa **R.E.M.**, predstavlja „kraj svijeta kakav smo poznavali“ i drugi, onaj konačni, koji će se dogoditi ne uspiju li preživjeti u svom umjestu da spase sebe i svijet. Na nama je da odlučimo koju ćemo ulogu preuzeti. Umjesto da igramo uloge potrošača u kapitalističkom društvu koji se vrte u začaranom krugu ponavljanja prošlosti, mogli bismo preuzeti ulogu „preživjelih“ koji u trenutnim okolnostima pokušavaju osigurati što bolji život za sebe i druge.

Upravo je to dvojba s kojom se suočava protagonist romana **Ivica Ivaniševića** *Kao pakao*. Novinara Igora, naime, nakon smrti očekuje izbor između vječnog života u sterilnom, konformističkom rajuu ili pobune koja sa sobom donosi mogućnost slobodnog, punokrvnog života izvan sustava, ali i prijetnju konačnom smrću.

Iako je, kao što piše **Srečko Horvat** ponovno se pozivajući na **Günthera Andersa**, kraj kao konačno uništenje „supraliminalan“, to jest nadilazi ljudsko poimanje, upravo takav kraj zamislila **Josip Mlakić** u romanu *Druga Noina arka*. U njemu protagonisti nemaju nikakvu mogućnost djelovanja. Vrijeme kao da se vrte unatrag od trenutka neimenovane katastrofe koji je zadesila Zemlju pa sve do trenutka Božjeg stvaranja koji će istodobno biti i trenutak uništenja. Slično kao **Anna Blume** koja u romanu **Paula Austera** *U zemlji posljednjih stvari* (VBZ, 2005., prev. **Petar Vujačić**) skulpta stvari. No, zaobilaze kosture umrlih životinja u posljednjem pokušaju da sačuva sjećanje na život.

S druge strane, **Jurica Pavičić** u svom romanu ne tematizira konačno uništenje čovječanstva nego rasap zajednice koji nam se dogodio u tranziciji. Još u *Knjizi o jugu*, **Pavičić** povijest juga, zapravo Dalmacije, vidi kao priču o nizu, mogli bismo reći „malih apokalipsa“: najprije je krajem 19. stoljeća propalo vinogradarstvo zbog najezde filoksera, potom industrija, a samo je pitanje vremena, kaže **Pavičić**, kad bi se isto moglo dogoditi i turizmu. Kad u post-apokaliptičnom okruženju poluzarušene hale bivše tvornice PVC-a bude pronađeno tijelo ubijene djevojke, protagonisti romana *Mater dolorosa* poput preživjelih poslije neke apokalipse pokušavaju pronaći odgovor na pitanje postoji li još uvijek nešto što nas spaja kao zajednicu ili je, kao što je rekla **Margaret Thatcher**, doista istina da više ne postoji društvo nego samo pojedinci i njihove obitelji.

Slično tomu, u romanu *Radio noć Jurija Andruhovyča* svjedočimo o postupnom povlačenju „društvenog“ iz svijeta. Nakon propasti revolucije protiv autoritarnog režima u domovini, nakon izgnanstva i niza osobnih poraza, glazbenik i politički emigrant **Josip Rotski** očekuje kraj na nekom otočiću u Sjevernom moru na kojem vrijeme kao da je prestalo postojati.

U romanu *Jutarnja zvijezda* **Karla Ovea Knausgård**a, uz onaj **Mlakićev** možda najizraženije post-apokaliptičnom od svih navedenih, pojava nove goleme zvijezde na nebu pokreće niz neobičnih, natprirodnih događaja u sjeni kojih likovi preispituju svoje živote, svoje pogleda na vjeru i moral. Granica između života i smrti postaje sve tanja. Jedan od likova, Egil, isprva dvoji kako protumačiti pojavu nove zvijezde jer „jutarnja zvijezda“ u Bibliji može biti bilo Krist bilo Lucifer. Budući da je ovo tek prvi dio u nizu od najavljanih pet romana, još ćemo pričekati na to kako je **Knausgård** zamislio onaj „konačni“ kraj.

I drugačiji kraj svijeta je moguć

„Drugačiji kraj svijeta je moguć“, grafit je, kako navodi **Srečko Horvat** u knjizi *Život poslije apokalipse*, koji se pojavio 2020. na zidu u Minneapolisu. Te riječi poslužile su i autorima **Gauthieru Chapelleu**, **Raphaeltu Stevensu** i **Publu Servigneu** za naslov njihove knjige *(Drugačiji kraj svijeta je moguć)* Planetopija, 2020., prev. **Jasna Mati**). U njima je sažeta sva ozbiljnost koju nose trenutne teshatološke prijetnje, ali i nada da se one najgori kraj još uvijek može izbjeći (o tome će biti više riječi u četvrtom dijelu ovog serijala). No zato je prije svega te prijetnje potrebno shvatiti ne kao slučajne događaje nego kao ono što jednom uistinu može dovesti do „apokalipse bez kraljevstva“. Pritom nam post-apokaliptična fikcija može biti od koristi, ali ne u smislu da se pitamo oponaša li doista zbilja post-apokaliptičnu vremenu nego da se ponajam kao da danas uistinu živimo u post-apokaliptičnom vremenu, kao da naša zbilja jest post-apokaliptična. Već smo vidjeli kako narativni mehanizam post-apokaliptične fikcije podrazumijeva dva kraja. Kao prvati bismo mogli odabrati bilo što od sljedećeg: Drugi svjetski rat, Holokaust, atomske bombe, uragane, pandemiju Covida, globalnu recesiju, razvoj umjetne inteligencije. Odgovor na pitanje kakav će biti onaj drugi ovisi samo o nama.

** Serijal tekstova *Život poslije apokalipse* objavljen je uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije temeljem provedenog Javnog poziva za ugovaranje novinarskih radova u elektroničkim publikacijama.

– POVEZANI SADRŽAJ –

TEMA • 15.11.2023.

Život poslije apokalipse. Kako dalje?

NAJAVA • 10.11.2023.

Splitska Disku(r)sija: Joël Vernet i Jurica Pavičić

NAJAVA • 18.10.2023.

Razotkrivanje: Josip Mlakić – 'Izgaranje'

– PRETRAŽI SVE ČLANKE –

Upiši pojam

